

Het Nationale Toneel - Nee, geen Shakespeare

Dames en heren,

Graag richt ik het woord tot u namens de Nieuwspoor Rapporteur van 2013: het Nationale Toneel. De afgelopen dertien weken gingen regisseur Casper Vandeputte en acteurs Hannah Hoekstra, Joris Smit, Reinout Scholten van Aschat en Sallie Harmsen op onderzoek in en rond de Tweede Kamer. Zij werden ondersteund door productieleider Dieneke Bitterman en mijzelf als dramaturg. Ons verslag zullen wij vanavond presenteren: niet in de vorm van een boek, maar als toneelvoorstelling. Terwijl ik deze woorden uitspreek, staan de acteurs op de speelvloer om alle laatste technische overgangen en tekstwijzigingen door te nemen. Daarom kunnen zij hier helaas niet aanwezig zijn.

Dames en heren, voordat ik inga op hoe wij invulling hebben gegeven aan het Rapporteurschap, wil ik eerst graag kort enkele woorden wijden aan het Nationale Toneel. Zoals u wellicht weet is het Nationale Toneel het grootste toneelgezelschap van Nederland en het stadsgezelschap van Den Haag. Onze kantoren en repetitieruimtes bevinden zich op vijf minuten wandelen van het Binnenhof, ingeklemd tussen de Koninklijke Schouwburg, de Campus Den Haag en het Ministerie van Financiën. Je zou kunnen zeggen: daar waar kunst, wetenschap en politiek elkaar raken.

Bij het Nationale Toneel brengen wij het klassieke theaterrepertoire – Shakespeare, Tsjechov en de Grieken – naast boekbewerkingen en nieuwe toneelteksten. Sinds de komst van NTjong dit jaar spelen wij voor iedereen van 3 tot 93. In onze stukken proberen wij de tijdgeest op de staart te trappen en maatschappelijke thema's te onderzoeken en inzichtelijk te maken. Den Haag, de internationale stad van vrede en recht, is bij de keuze van ons repertoire een belangrijke inspiratiebron.

Het idee om een voorstelling te maken over de Haagse politiek kwam van regisseur Casper Vandeputte. Hij trad in augustus van dit jaar in vaste dienst bij het Nationale Toneel, tegelijk met de vier acteurs die vanavond voor u de voorstelling gaan spelen. Zij wilden graag dat hun 'Haagse debuut' geen klassieke theatertekst zou zijn, maar een project over de stad. Zouden we niet iets kunnen maken, suggereerde Casper, over de band tussen politiek en media?

Wij vonden het direct een fantastisch idee. Maar de voorstelling zou pas echt interessant worden, leek ons, als de acteurs enige tijd op het Binnenhof konden rondkijken. In het vooronderzoek stuitte wij dankzij Joris Luyendijk op het verschijnsel 'Nieuwspoort Rapporteur'. We stuurden een brief naar de commissie Debat en Democratie van Nieuwspoort met de vraag: "Hoe zou u het vinden om na de wetenschap en de journalistiek dit jaar de kunsten te laten reflecteren op het politiek-publicitaire complex?" Het bleek een schot in de roos. Voor we het wisten hadden we een officiële titel en zeven 'all access'-passen in onze handen.

Een safari. Dat is het woord waarop wij kwamen na ons bijna twee maanden te hebben verdiept in uw wereld. Niet gehinderd door enige kennis van zaken waren wij van start gegaan. Enthousiasme, argwaan, nieuwsgierigheid en blinde paniek streken die eerste dagen om voorrang. "We mogen overal komen, iedereen spreken, alles zien!" riep de een blij uit. Waarop de ander droogjes antwoordde: "Dat betekent alleen maar dat men ons volslagen ongevaarlijk vindt."

Nu, na zeven weken, hadden we op onze safari inmiddels 'the big five' gespot. We hadden een college staatsrecht gevolgd en met de locals gegeten in dat geweldige tentje dat je niet zult vinden in de Lonely Planet – u begrijpt dat ik doel op het Kamerrestaurant. We hadden tijdens de Algemene Beschouwingen twee dagen op de bank gehangen met de politiek assistenten van onze ministers en staatssecretarissen. We hadden off the record gesproken met bevlogen journalisten, ambtenaren en Kamerleden, maar ook met enkele van hun oud-collega's die het systeem teleurgesteld of afgebrand de rug hadden toegekeerd. En we hadden een dag lang meegelopen bij de NOS en bij Pauw & Witteman.

Maar nu waren we verdwaald. Of beter gezegd: we dreigden te verdrinken in de informatiestroom. Elk antwoord leidde tot vijf nieuwe vragen. Elke ontmoeting tot vijf nieuwe contacten.

Urenlang starden we in ons repetitielokaal naar de achterkant van een afgeschreven boekenkast. Daar hingen lukraak door elkaar ongeveer vijftig post-it notes met ideeën voor scènes: blauwe voor na te spelen ontmoetingen, roze voor ontregelende en ontroerende beelden, grote gele met inzichten in het systeem en kleine gele met persoonlijke observaties en angsten van de acteurs.

"We moeten gewoon spelen wat we hebben," zei de een. De onderliggende strategie was hier: als je maar lang genoeg dezelfde koers blijft varen, komt er vanzelf weer land in zicht. "Nee, we moeten juist alle tekst overboord gooien en alleen nog maar vervreemdende, beeldende scènes maken", opperde de ander. Kortom: out of the box denken, de verbeelding aan de macht. Toen weer een ander suggereerde dat we de voorstelling natuurlijk ook gewoon niet konden spelen, en in plaats daarvan een maaltijd voor het publiek konden koken, was het duidelijk.

Dames en heren, als ik een beeld uit uw wereld mag lenen: er heerste crisis in de coalitie. En de cameraploegen stonden geposteerd voor de deur van ons repetitielokaal, hongerig naar de uitkomst van ons onderzoek. Dat was namelijk wel opvallend: niet eerder had een vroeg uitgestuurd persbericht van het Nationale Toneel geleid tot zo'n enorme persaanvragen. Waar onze afdeling Communicatie & Marketing zich normaal gesproken de blaren op de tong moet praten voor een paar minuten televisie-aandacht, stonden Pauw & Witteman, De Wereld Draait Door en PowNews nu te dringen om een item. "Les 1", noteerden wij, "media bericht het liefst over media."

Maar hier zaten we nu. Nieuwspoort Rapporteurs. Theatermakers met een Opdracht. Was het wel zo'n goed idee geweest om een toneelvoorstelling te maken over politiek Den Haag? Hadden we niet beter het advies kunnen opvolgen van onze premier, die ons op de VNO/NCW-borrel had aangeraden om "toch gewoon een stuk van Shakespeare te gaan doen"?

Theater en politiek zijn al sinds de oudheid nauw met elkaar verbonden. Aan het eind van de zesde eeuw voor Christus krabbelde de stadsstaat Athene op uit een diepe economische en morele crisis. Het was het begin van een periode van ongekende bloei: de Gouden Eeuw van Athene.

In die tijd werden vrijwel tegelijkertijd twee heel bijzondere uitvindingen gedaan. De eerste was de democratie: Athene werd niet langer geregeerd door koningen of alleenheersers, maar burgers mochten zélf hun stem uitbrengen over kwesties die de hele gemeenschap aangingen. Overigens moeten we ons daar geen al te grote illusies over maken. Het democratische systeem van het oude Griekenland staat ver verwijderd van onze huidige staatsinrichting, maar toch: de kiem werd hier gelegd.

De tweede uitvinding was het toneel. Al eeuwen kende men in Griekenland de traditie van zingende verhalenvertellers, 'rapsoden', die lange gedichten ten gehore brachten over oorlog, liefde en dood. De beroemdste rapsode is Homeros, met zijn Ilias en Odyssee. Maar in Athene werd ontdekt dat je die verhalen niet alleen kunt zingen, maar ook kunt spelen. Gemaskerde acteurs, die voor de ogen van een publiek transformeren tot personages: mythische helden, koningen, maar ook vrouwen en slaven. Dat moet een revolutie zijn geweest.

Politiek en theater waren in Athene nauw met elkaar verbonden. Elk jaar besteedden de Atheense bestuurders een fortuin aan het vijfdaagse festival ter ere van Dionysos. U kent hem misschien als god van de wijn, maar hij was ook de patroonheilige van het toneel. Ik vermoed overigens dat die combinatie geen toeval is. Tijdens het Dionysosfestival werden van de dageraad tot de schemering nonstop nieuwe toneelteksten gepresenteerd. Het was een competitie en de drie klassieke Griekse auteurs van wie werk bewaard is gebleven – Aischylos, Sophokles en Euripides – gingen er regelmatig met de prijs vandoor.

Het Dionysostheater telde 17.000 zitplaatsen, wat neerkomt op ongeveer 10% van de bevolking. Op de eerste rijen zaten de politici en de priesters van Dionysos, op de hogere rijen de Atheense burgers. Om iedereen de kans te geven een voorstelling te zien, was een systeem ingevoerd van rangen en tickets. En voor de armste bewoners van de stad was een fonds ingesteld, waaruit toegangskaarten werden betaald.

Dat theaterbezoek was onvergelijkbaar met hoe wij nu meestal een voorstelling ervaren. Op de tribunes was het een drukte van belang, met komende en gaande mensen, eten en drinken dat werd rondgegeven en luidkeels commentaar op de handeling en de spelers. Dat commentaar bleef niet alleen bij woorden: over tragediedichter Aeschylus gaat het verhaal dat hij in het theater het altaar van Dionysos moest opvluchten om te ontkomen aan het woedende publiek. Kort na dit incident werd per wet besloten dat op geweld in het theater de doodstraf stond.

Waarom nu hechtte de staat zo'n belang aan het theater? Een aanwijzing vinden we in het Griekse woord voor toneelschrijver en regisseur: didaskalos. De letterlijke vertaling van didaskalos is leraar of trainer – je hoort dat nog terug in het woord didactiek. De taak van de didaskalos was niet alleen het trainen van zijn acteurs, maar ook van het publiek. In zijn toneelstukken liet hij zien welke offers gebracht moeten worden om de democratie te laten werken.

De didaskalos kon daarvoor kiezen uit twee genres: de tragedie en de komedie.

In een tragedie kreeg het publiek grote dilemma's voorgeschoteld. Kwesties die vaak zo fundamenteel en verontrustend waren, dat de schrijver de handeling veiligheidshalve verplaatste naar een ver land of naar een mythische oertijd. Het waren vragen die de hele gemeenschap aangingen en waarop geen eenvoudig antwoord mogelijk was.

Alle Griekse tragedies tonen dilemma's van leiders. Je ziet publieke en private belangen botsen. De toeschouwer wordt uitgenodigd om na te denken over wat een goede leider zou zijn, door hem het slechtst denkbare voorbeeld te tonen.

En omdat je een herkenbaar personage ziet en vooral hóórt nadenken over zijn twijfels, omdat je hem ziet handelen en de gevolgen daarvan meebeleeft, kom je als toeschouwer tot een proces van reflectie, zelftwijfel en debat. De belangrijkste woorden in elke Griekse tragedie zijn dan ook: "Wat moet ik doen?"

Naast de tragedie, waarin grote morele vraagstukken werden onderzocht, was er de komedie. Een klassieke Griekse komedie is ruw, dubbelzinnig en hard op de persoon. In de regel waren lokale politici het doelwit.

Want net als tegenwoordig koesterden veel Atheense burgers een diep wantrouwen jegens hun gekozen politieke leiders. Zij reageerden dit af door hen in het theater te bespotten. Recht in hun gezicht. Overambitieuze politici konden erop rekenen dat ze in komedies ten

overstaan van het hele volk belachelijk gemaakt werden. Want, ik zei het net al: de politici over wie de grappen werden gemaakt, zaten op de eerste rij.

Voor de Atheneense burgers was het theater hét toonbeeld van democratie en vrijheid van meningsuiting: het herinnerde de machthebbers aan de grenzen van hun mogelijkheden en aan de verantwoordelijkheid die ze op zich hadden genomen.

Dames en heren, de afgelopen dertien weken mochten wij meekijken in uw wereld. Wij werden bijzonder gastvrij ontvangen – waarvoor grote dank – en zagen veel van onze salonpopulistische vooroordelen sneuvelen. The best and brightest gaan niet naar Den Haag? Nou, ga er maar eens rondkijken, spreek iemand aan, en je zult merken dat je gesprekspartner waarschijnlijk heel intelligent en bevlogen is.

Ook ontdekten we hoe ongelooflijk veel wij niet wisten. Bijvoorbeeld hoeveel jonge mensen er achter de schermen werken, hoe imponerend goed Mark Rutte is in een tien uur durend debat en waarom de glasheldere beschouwing van Emiel Roemer over de kabinetsplannen op de dag voor de Algemene Beschouwingen niet te horen was op BNR Radio – zijn quote was te lang en paste niet in de uitzending.

Het meeste daarvan is niet in onze voorstelling gekomen. Want na zeven weken, na urenlang sturen naar die post-it-notes op de achterkant van de boekenkast, ontdekten wij dat die aanzetjes prima basismateriaal waren voor een vriendenavond in de kroeg. Maar ze gingen niet diep genoeg, ze inspireerden ons niet tot het maken van een voorstelling. Nou ja: we hadden er natuurlijk een oud-Griekse komedie van kunnen maken: hard, op de man, vol vernietigende oneliners. Maar moesten we niet verder komen dan slap cabaret en wat Klokhuisweetjes?

Onder tijdsdruk kies je vaak voor de snelste en gemakkelijkste optie. Als wij na acht weken een voorstelling hadden moeten presenteren, dan had u vanavond allicht die platte komedie gezien, met een hoog Koefnoef-gehalte.

Maar het is een grote luxe dat er gesubsidieerde instellingen bestaan zoals het Nationale Toneel, waar mensen de tijd, de ruimte en de ondersteuning krijgen om dóór te zoeken.

Zodat zij onder alle ruis en oppervlakkigheden op het spoor kunnen komen van wat zij écht belangrijk vinden. Zodat zij vervolgens, net als de Atheense didaskaloi 2500 jaar geleden, hun verhaal kunnen delen met een publiek.

En dat het publiek dan, net als in een tragedie van 2500 jaar geleden, naar de spelers kijkt, hun gedachtes hoort, met ze moet lachen en hun twijfel deelt, en zich afvraagt: “Als ik in hun schoenen stond – wat zou ik dan doen?”



En hoe mooi zou het zijn als onze volksvertegenwoordigers dan, net als hun voorgangers 2500 jaar geleden, voor iedereen zichtbaar op de eerste rij zouden zitten om met ons mee te lachen en mee te twijfelen. En dat ook zij zich openlijk zouden afvragen: “Wat zou ik doen?”

Ik leg graag een kaartje voor hen klaar.